

DOR: 0.1001.1.27833542.1400.1.3.4.6

Content Analysis of Elementary School Social Studies Books Based On the Degree of Attention to Ethical Components

(Received: 2022-01-18 / Accepted: 2022-03-21)

Mahdiah Jafari¹

ABSTRACT

Ethics is one of the fundamental issues in human education and identifying moral concepts is of great importance. One of the most important organizations that can take important steps for the development of ethics is the education organization, which should institutionalize ethics in students. Among these, the textbook is very important; because it is the most important learning tool and other educational media revolve around the textbook. As a result, the present study has been conducted with the aim of evaluating and analyzing the content of elementary school social studies books in order to determine the extent to which ethical components have been addressed. The statistical population includes the content of elementary school study books that have been studied by deductive qualitative method.

The results show that in the studied textbooks, social ethics has the highest degree and economic ethics has the lowest degree of attention. And the authors of textbooks should pay more attention to the education and development of the educational system based on the mentioned moral teachings.

KEYWORDS: ethics; content analysis; Textbooks; Social studies; Elementary school

---

1- Student of Farhangian University, Fatemeh Al-Zahra Campus. Jafari1379@gmail.com

تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های اخلاقی

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۸ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱/۱)

مهديه جعفری^۱

چکیده

نظر به اینکه اخلاق از مسائل بنیادی در تربیت انسان است، شناسایی مفاهیم اخلاقی از اهمیت بسزایی برخوردار است. یکی از مهم‌ترین سازمان‌هایی که می‌تواند برای رشد اخلاق قدم‌های مهمی بردارد، سازمان آموزش و پرورش است که می‌بایست اخلاق را در دانش‌آموزان نهادینه کند. در این میان، کتاب درسی از اهمیت بسزایی برخوردار است، چراکه مهم‌ترین ابزار یادگیری است و سایر ابزار و رسانه‌های آموزشی حول محور کتاب درسی قرار دارند. در نتیجه، پژوهش حاضر با هدف ارزیابی و تحلیل محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی انجام شده است تا میزان توجه به مؤلفه‌های اخلاقی در این کتاب‌ها مشخص گردد. جامعه آماری شامل محتوای کتب مطالعات دوره ابتدایی است که با روش کیفی قیاسی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در کتب درسی مورد بررسی، بیشترین توجه به اخلاق اجتماعی و کمترین توجه به اخلاق اقتصادی شده است. لذا مؤلفان کتب درسی باید در امر تعلیم و تربیت و تدوین نظام آموزشی بر اساس آموزه‌های اخلاق اقتصادی اهتمام بیشتری ورزند.

کلیدواژگان: اخلاق، تحلیل محتوا، کتب درسی، مطالعات اجتماعی، دوره ابتدایی

مفهوم‌شناسی

«اخلاق» جمع «خُلُق» و به معنای نیرو و سرشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیرظاهری قابل درک است (دیلمی و آذربایجانی، ۱۳۸۰: ۱۷). سخن گفتن از اخلاق در دنیایی که به شدت نیازمند آن است، از اهمیتی صدچندان برخوردار است (جوادی آملی، ۱۳۸۹: ۱۵۰). امروزه واژه اخلاق بیش از هر زمان دیگری به کار می‌رود و در بحث‌ها و سخنرانی‌های متعدد تکرار می‌شود (روژه پل درووا، ۱۹۴۹م: ۴).

شهید مطهری در کتاب فلسفه اخلاق می‌نویسد: «پاره‌ای از افعال انسانی، درمقابل افعال عادی و طبیعی، «افعال اخلاقی» نامیده می‌شود. فرق بین افعال اخلاقی با دیگر کارها این است که کارهای اخلاقی قابل ستایش است و بشر برای آن کارها ارزش قائل است؛ زیرا کارگر ارزش مادی ایجاد می‌کند و استحقاق مبلغی پول یا کالا درمقابل کارخودش پیدا می‌کند؛ اما کار اخلاقی یک نوع ارزش مافوق این ارزش‌ها دارد که با پول و کالاهای مادی قابل مقایسه نیست» (شهید مطهری، ۱۳۷۴: ۱۷۴). علامه مجلسی نیز در تعریف اخلاق می‌گوید: «اخلاق ملکه‌ای نفسانی است که کار به آسانی از آن صادر می‌شود. برخی از این ملکات فطری‌اند، و پاره‌ای از آنها نیز با تفکر و تلاش و تمرین و عادت دادن نفس به آنها، به دست می‌آیند؛ چنان که بخیل در ابتدا با جان‌کندن چیزی را می‌بخشد، اما در اثر تکرار، بخشش به صورت خوی و عادت او در می‌آید» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ۱۷۵). به‌طور کلی رایج‌ترین معنای اصطلاحی اخلاق را می‌توان چنین تعریف کرد: «صفات و ویژگی‌های پایدار در نفس که موجب می‌شوند کارهایی متناسب با آن صفات، به‌طور خودجوش و بدون نیاز به تفکر، از انسان صادر شود» (مسکویه، ۱۳۸۸: ۵۱).

مقدمه

در میان مخلوقات که خداوند بر روی کره زمین آفریده، شاید انسان تنها موجودی باشد که نیازمند اخلاق است و این به دلیل آن است که انسان می‌تواند از حیوان پست‌تر و از فرشتگان برتر شود (قندی، ۱۳۹۰: ۶). انسان از نخستین روزهای حیات اجتماعی به‌خوبی به این ضرورت پی برده است که برای فراهم ساختن محیطی آکنده از امنیت و سلامت و عدالت، باید از خود کامگی و بی‌بندوباری دوری بجوید و به حدود و مرزهای اخلاقی پایبند

باشد (اسماعیلی یزدی، ۱۳۸۲: ص ۵۰). رهبر معظم انقلاب (مد ظله العالی) در بیانات خود در دیدار با کارگزاران نظام فرموده‌اند: «اخلاق آن هوای لطیفی است که اگر در جامعه بشری وجود داشت، انسان‌ها می‌توانند با تنفس آن زندگی سالمی داشته باشند» (خامنه‌ای، ۱۳۷۶: ۳). اصولاً زمانی انسان شایسته نام انسان است که دارای اخلاق انسانی باشد و در غیر این صورت، حیوان خطرناکی است که با استفاده از هوش سرشار انسانی همه‌چیز را ویران می‌کند و به آتش می‌کشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷: ۱۸۹). انسانیت انسان جز این مسیری ندارد که ابتدا در طبیعت، ناقص آفریده شود، بعد دستگاه‌های تربیتی و اخلاقی بیایند و آن نقص و ضعف را برطرف کنند و بشر به قدرت اندیشه خویش به کمال برسد؛ بنابراین انسان به یک سیستم اخلاقی احتیاج دارد (شهید مطهری، ۱۳۶۷: ۶۴).

یکی از عمده‌ترین مشکلات بشر در عصر کنونی، بی‌توجهی یا کم‌توجهی به اصول اخلاقی و ارزش‌های انسانی است که هر روز بیشتر از پیش، برخی از انسان‌های عصر حاضر را به سمت فساد و تباهی سوق می‌دهد (ابراهیمیان و گنجی، ۱۳۹۵: ۲). در واقع اگر اخلاق رعایت می‌شد، محاکم قضایی از شاکی و متهم آکنده نبود؛ اگر وجدان‌ها بیدار بود، جوامع انسانی این قدر نیازمند پاسبان و پاسدار و مأمور نبود (مهدی قندی، ۱۳۹۰: ۶۵). به تعبیر بسیاری از مربیان و روان‌شناسان، کلید حل مسائل اجتماعی در رشد اخلاقی است (کدیور، ۱۳۹۵: ۴). آرنولد جوزف توین بی ۱ در کتاب *آینده نامعلوم تمدن* به نکته‌ای اشاره کرده است: «انسان در زمینه‌های فکری و علمی، موفقیت‌های زیادی به دست آورده است، ولی در مسائل اخلاقی با شکست کامل روبه‌رو شده است. بزرگترین تراژدی تاریخ این است که متأسفانه موفقیت‌های ما در زمینه‌های مادی، و شکست‌های ما در زمینه‌های اخلاقی بوده است (توین بی، ۱۸۸۹م: ۱۲).

از منظر اسلام، اخلاق و ارزش‌های اخلاقی جایگاه ویژه‌ای دارد و بخش عظیمی از معارف اسلامی را تشکیل می‌دهد. پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) که مروجان اصلی معارف قرآن هستند، بیشترین دغدغه را درباره مسائل اخلاقی داشته و همواره کوشیده‌اند تا ضمن تبیین ارزش‌ها و تمیز آنها از ضد ارزش‌های اخلاقی، فضایل را در مخاطبان، تثبیت و ردایل را از آنها دور سازند. در «*إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ*» (میرباقری، ۱۳۶۵: ۱۶). تعبیر به «*إِنَّمَا*» که به اصطلاح برای حصر است نشان می‌دهد که تمام اهداف بعثت پیامبر (ص) در همین امر،

یعنی تکامل اخلاقی انسان‌ها خلاصه می‌شود (ناطقی، ۱۳۹۳: ۶). علی (ع) می‌فرماید: «فَإِنْ كَانَ لَا بُدَّ مِنَ الْعَصَبِيَّةِ. فَلْيَكُنْ تَعَصُّبُكُمْ لِمَكَارِمِ الْخِصَالِ وَمَحَامِدِ الْأَفْعَالِ وَمَحَاسِنِ الْأُمُورِ» (نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲): اگر قرار هست تعصبی داشته باشید این تعصب شما به خاطر اخلاق پسندیده، افعال نیک و کارهای خوب باشد.

اخلاق یکی از پیچیده‌ترین مؤلفه‌های رفتاری انسان است. والدین، مربیان و اولیای جامعه آرزو دارند که افراد با اخلاق تربیت کنند، و به نظر می‌رسد وجود اخلاق، احساس امنیت و اعتماد به نفس را در افراد ارتقا می‌دهد. اما برخی از رفتارهای والدین با همسر و کودکان خود، نه تنها اخلاق را ارتقا نمی‌دهد، بلکه آن را با موانع جدی مواجه می‌سازد. سرانجام ممکن است که هنجارها و ارزش‌های فرهنگی برای تربیت مناسب، با اهداف و روش‌های برنامه آموزشی والدین ناهمسان باشد (جان بزرگی، نوری و آگاه هریس، ۱۳۸۹: ۴). در نتیجه، هر ملت زنده‌ای با توجه به سوابق فرهنگی و شرایط اجتماعی خود و متناسب با امکاناتی که در اختیار دارد، نظام خاصی برای تحقق کمال مطلوب پی‌ریزی کرده و پس از فراهم آوردن مقدمات لازم، آن را به موقع به اجرا گذاشته است، بدین امید که شاید از این طریق بتواند فرزندان خود را مطابق دلخواه خویش تربیت کند و به بهبود زندگی اجتماعی کمک کند (شکوهی، ۱۳۰۵: ۹۰). آداب و رسوم، اعتقادات و ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارها، دانش‌ها و مهارت‌های جامعه از طریق فرایندهای پرورش و آموزش قابل انتقال و دوام هستند (علاقه بند، ۱۳۹۷: ص ۱). بر این اساس، می‌توان گفت که نظام تربیتی به‌طور اعم و نظام تربیت رسمی به‌طور اخص از عوامل تأثیرگذار هستند و در نتیجه مدارس نمی‌توانند و نباید در برابر موضوع اخلاق ساکت باشند (گروه پژوهش در مبانی برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۹۱: ۱۵). در این میان، آموزش و پرورش ابتدایی از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ زیرا کودک با ورود به مدرسه، محیط جدیدی که به کلی با خانواده متفاوت است، در وضع نسبتاً دشواری قرار می‌گیرد که او را به تلاش برای سازگاری با شرایط جدید دعوت می‌کند. این تلاش، شرط رشد اجتماعی کودک هم هست و سازگاری‌های اجتماعی آینده کودک تا اندازه زیادی به موفقیت و شکستش در این تجربه بستگی دارد (شکوهی، ۱۳۰۵: ۱۷۵). در واقع اولین بنای سازندگی شخصیت کودکان و نهایتاً سازندگی اجتماع، در همین سال‌های اولیه دوران ابتدایی گذاشته می‌شود. به همین دلیل است که نه تنها در کشور ما بلکه در همه کشورهای جهان، قسمت عمده‌ای از امکانات و نیروی انسانی و برنامه‌های تحقیقاتی و پژوهش‌های علمی در این دوره متمرکز است؛ لذا این

دوره هم از نظر کیفی و هم از نظر کمی از اهمیت خاصی برخوردار است (جعفرزاده، ۱۳۹۲: ۵). مدارس ابتدایی باید روح تعاون و ابتکار و حس همبستگی و احساس مسئولیت را در دانش آموزان پرورد. علاوه بر این، باید قواعد رفتاری را که کودک شروع به فهمیدن می کند به او پیشنهاد کنیم و او را به قبول آن واردار نماییم. به نظر پیازده^۱، قواعد رفتاری این دوره روی هم رفته نماینده اخلاقی است که مبنای آن همکاری طبق یک قرار داد است (شکوهی، ۱۳۰۵: ۱۷۶). همچنین والت^۲ می گوید: «بر اساس نظر مؤسسه گاتوپ در آخرین گزارش سالانه خود درباره آموزش و پرورش آمریکا، ۷۹ درصد مردم مصاحبه شده طرفدار آموزشی در مدارس هستند که با اخلاقیات و رفتار اخلاقی سر و کار داشته باشد» (علوی و حاج غلامرضایی، ۱۳۹۱: ۱۱). از مهم ترین اجزای تشکیل دهنده نظام آموزشی می توان به برنامه درسی و محیط آموزش و معلم اشاره کرد. این سه رکن در مجموع، عامل تقویت یا تضعیف مهارت ها در دانش آموزان هستند (امام جمعه و بصیرت پور، ۱۳۹۳: ۶). در این میان، کتب درسی از اهمیت بسزایی برخوردار است؛ چرا که کتاب های درسی در هر سطح و هر موضوع می توانند به عنوان ابزار اولیه برای شکل دهی به نگرش ها و رفتارها عمل کنند. آنها می توانند نقش مهمی در ارتقای حقوق بشر مانند عدم خشونت، برابری جنسی و عدالت داشته باشند (نوریان، ۱۳۹۵: ۱۴). زایس (۱۹۹۶م) معتقد است محتوا شامل دانش، مهارت ها، فرایندها و ارزش هاست (قورچیان، ملکی و خدیوی، ۱۳۸۳: ۱۵۲) و همان طور که جاک و ویسین و کارنو سکات (۲۰۰۴) نوشته اند، هدف اصلی محتوا کسب رویکرد شناختی به رشته علمی و تفکر درباره آن بوده است و اهداف دیگر مثل کسب توانایی برقراری ارتباط نزدیک با دیگران کمتر مدنظر بوده است؛ حال آن که توجه بیش از حد به محوریت آموزش کتاب های درسی، دانش آموزان را از نیل به سایر اهداف اصلی مانند تربیت اخلاقی و کسب مهارت های زندگی دور می کند (نباتی، ۱۳۹۶: ۱۴). کتاب های درسی و محتوای آن محمل مناسب و ابزاری مفید برای ارائه دانش، تغییر در باورها و نگرش ها، آموزش مهارت ها، ایجاد تعهد و روحیه مدنی در دانش آموزان و جامعه پذیر ساختن آنان است (فاتحی زاده و همکاران، ۱۳۸۲: ۱۶۵). در واقع، هرچه محتوای کتاب های درسی در فراهم کردن بستر مناسب برای پرورش مفاهیم اخلاقی پر بارتر باشد، از سویی، به آفرینش انسان های اخلاق مدار کمک شایانی خواهد کرد

1- Jean Piaget

2- Walt

و از سوی دیگر به رشد و شکوفایی جامعه کمک مؤثری می‌کند؛ چراکه تمامی دانش آموزان از سرمایه‌های ملی هر کشور به‌شمار می‌آیند و توجه نداشتن به آنان خسارت جبران‌ناپذیری در پی خواهد داشت؛ لذا ضرورت دارد در انتخاب محتوای کتب درسی و مطابقت دادن آنها با ارزش‌های اخلاقی موجود در جامعه حساسیت بیشتری به کار گرفته شود تا شاهد مدینه فاضله در جامعه باشیم؛ جامعه‌ای که در آن همه به فضائل اخلاقی آراسته‌اند و از رذائل اخلاقی به دور هستند.

ضرورت بحث

اهمیت تحقیق حاضر در این است که درس مطالعات اجتماعی ارتباط مستقیمی با مقوله اخلاق و آموزش ارزش‌ها دارد و دانش آموزان را برای زندگی و رفتار مسئولانه از لحاظ اجتماعی آماده می‌کند، و تعامل اجتماعی صحیح، لاجرم برپایه اخلاق صورت می‌گیرد (حسنی و وجدانی، ۱۳۹۶، ص ۳۱). از میان کتاب‌های درسی دوران ابتدایی، به دلیل اهدافی که برنامه‌ریزان کتاب‌های درسی برای هر کتاب در نظر دارند، کتاب مطالعات اجتماعی از اهمیت اساسی برخوردار است؛ چراکه در کتاب‌های مذکور هدف اصلی و اولیه برنامه‌ریزان و مؤلفان، به صورت مستقیم و غیرمستقیم تعلیم و پرورش اصول اجتماعی و مدیریت ارزش‌ها و باورها و نگرش‌های دانش آموزان از همان دوران ابتدایی است، اما در سایر کتاب‌ها (ریاضی، علوم تجربی و ...) این مسئله جزو اهداف اولیه به شمار نمی‌آید (بهشتی و همکارانش، ۱۳۹۵، ص ۲۰۹). لذا در پژوهش حاضر سعی بر این است که محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی تحلیل شود و میزان لحاظ شدن هر یک از مؤلفه‌های اخلاقی مورد بحث در محتوای کتب مذکور مشخص شود. این کار می‌تواند راهکارهایی را پیش روی مؤلفان و معلمان آموزش و پرورش قرار دهد، تا مؤلفان، از این طریق، کتاب‌های درسی را با توجه به اصول اخلاقی تألیف کنند و معلمان نیز بیش از آن که به حافظه شناختی دانش آموزان توجه کنند، بیشتر از گذشته به درونی کردن ارزش‌های اخلاقی توجه کنند.

پیشینه پژوهش

بر اساس بررسی‌های به عمل آمده مشخص گردید که میزان توجه به مؤلفه‌های اخلاقی در کتب درسی، در چندین پژوهش مورد تحلیل قرار گرفته است که به نمونه‌هایی از آنها اشاره می‌گردد:

خدایار و قاسمی و قلتاش (۱۳۹۲) در «میزان توجه به تربیت اخلاقی در پایه ششم» به این نتیجه رسیده‌اند که کتاب‌های هدیه‌های آسمانی و فارسی و مطالعات اجتماعی بیشتر به مقوله‌های اخلاق اجتماعی و اخلاق عمومی و کمتر به مقوله اخلاق اقتصادی پرداخته‌اند.

افکاری (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی، از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» به این نتیجه رسیده که میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، نامتعادل است و به احساس مسئولیت و نوع دوستی بیشتر توجه شده و به مؤلفه‌هایی مانند مهربانی، حس همکاری و تعاون توجه اندکی شده است.

عبد الرحیمان و فرج‌زاده و رضایی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های اخلاقی» به این نتیجه رسیدند که مؤلفه تفکر و تعقل با ۵۶ مورد، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و مؤلفه‌های صداقت و نظم و انضباط کمترین فراوانی را دارد؛ و در محتوای کتاب درسی هدیه‌های آسمانی پنجم ابتدایی به برخی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده یا اصلاً توجهی نشده است.

حقیقت و انصاریان و وکیلی (۱۳۹۵) در «بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم بر اساس توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» نشان دادند که بیشترین میزان توجه متن کتاب هدیه‌های آسمانی در بُعد فردی به مؤلفه صبر و کمترین میزان توجه به مؤلفه شجاعت است.

کمالی و همکاران (۱۳۹۶) در «بررسی جایگاه تربیت اخلاقی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی» نشان دادند که بیشترین توجه، به مؤلفه احترام با ۴۹ درصد بوده است و کمترین میزان توجه به مؤلفه صداقت بوده است. در بین پایه‌های دوم تا ششم دوره ابتدایی، در پایه دوم بیش از سایر پایه‌ها به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی پرداخته شده است و کمترین میزان توجه در پایه‌های چهارم و ششم می‌باشد.

وکیلی و انصاریان و حقیقت (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم بر اساس توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی» به این نتیجه رسیدند که بیشترین میزان توجه کتاب هدیه‌های آسمانی در بُعد فردی تربیت اخلاقی، بُعد صداقت و کمترین میزان توجه به مؤلفه وجدان است. یافته دیگر این پژوهش این است که بیشترین میزان توجه کتاب هدیه‌های آسمانی در بُعد اجتماعی به مؤلفه حسن خلق و کمترین میزان توجه به وفاداری می‌باشد.

بشیر و واحد و موسوی (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتب درسی مدارس ایران از نظر میزان توجه به ارزش‌های اخلاقی» نشان دادند که متغیر «خیرخواهی و کمک» به همراه «جدیت و تلاش» از بیشترین فراوانی در کتب درسی مقاطع ابتدایی و راهنمایی برخوردار بوده و همچنین در کتب فارسی در هر دو مقطع تحصیلی، فراوانی اشاره به ارزش‌های اخلاقی نسبت به سایر کتب درسی بیشتر بوده است.

جام‌خانه (۱۳۹۰) در «تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم» به این نتیجه رسید که در مقوله‌های اخلاق فردی، نظام آموزشی کشورمان بیشترین تأکید را بر روی مؤلفه‌های مسئولیت و معنویت و در مقوله‌های اخلاق اجتماعی، بیشترین تأکید را بر روی صلح‌طلبی و ارج نهادن به آدمی داشته است.

با توجه به مسائل پیش‌گفته، این تحقیق با هدف تحلیل محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های اخلاقی صورت گرفته است. برای رسیدن به این هدف، دو سؤال اصلی و چهارده سؤال فرعی به این شرح طرح شده است:

سؤالات اصلی

۱. تا چه اندازه محتوای متن درس کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، مفاهیم و اصول و ارزش‌های اخلاقی را تبیین می‌کند؟
۲. در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ابتدایی، به کدام مؤلفه اخلاقی بیشترین و کمترین میزان توجه شده است؟

سؤالات فرعی

۱. میزان تطبیق محتوای کتب مطالعات اجتماعی با مؤلفه اخلاق سیاسی چقدر است؟
* میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه روحیه جهاد و مبارزه چقدر است؟
- * میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه حمایت از محرومان چقدر است؟
۲. میزان تطبیق محتوای کتب مطالعات اجتماعی با مؤلفه اخلاق اجتماعی چقدر است؟
* میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه صلۀ ارحام چقدر است؟

* میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه رعایت حقوق دیگران چقدر است؟

* میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه مسئولیت‌پذیری چقدر است؟

۳. میزان تطبیق محتوای کتب مطالعات اجتماعی با مؤلفه اخلاق اقتصادی چقدر است؟

* میزان توجه محتوای کتب مطالعات اجتماعی به زیرمؤلفه پرهیز از اسراف چقدر است؟

روش پژوهش

در این تحقیق از روش کیفی قیاسی استفاده شده است. روش تحلیل محتوا به دو روش کمی و کیفی انجام می‌شود. تحلیل کمی محتوا شامل شناسایی معانی از طریق قوانین اعتبارسنجی و استنتاج روابط است و با روش‌های آماری انجام می‌گیرد؛ و تحلیل کیفی محتوا روش پژوهش تفسیر ذهنی محتوای داده‌های متنی از طریق فرآیند طبقه‌بندی نظام‌دار کدگذاری، و تعیین مضامین یا الگوها تعریف شده است. ابوالمعالی الحسینی (۱۳۹۲) تفاوت تحلیل کمی و کیفی را در چهار وجه می‌شمارد: در تحلیل کمی، عناصر آشکار در متن شمارش می‌شود، در حالی که در تحلیل کیفی، هدف، کشف معانی مستتر در متن است. در تحلیل کمی، فرضیه‌های موجود یا سؤال‌های برخاسته از فرضیه‌ها بررسی می‌شود، اما در تحلیل کیفی، موضوعات بررسی و نتیجه‌گیری می‌شود (به روش استقرایی). در تحلیل کمی، نمونه‌گیری تصادفی، اما در تحلیل کیفی هدفمند است. نتایج در تحلیل کمی، عددی است، اما در تحلیل کیفی توصیفی است. تحلیل محتوا همچنین می‌تواند با روش‌های استقرایی و قیاسی صورت پذیرد. رویکرد استقرایی زمانی توصیه می‌شود که دانش اولیه در مورد یک پدیده کافی نباشد یا دانش موجود جزء جزء باشد که طی آن با استفاده از اطلاعات تحلیل‌شده محتوایی به روش استقرا، مقولات از داده‌های خام به دست می‌آیند. تحلیل محتوا به روش قیاسی نیز هنگامی مورد استفاده قرار می‌گیرد که ساختار مورد تحلیل برپایه دانش قبلی بنا شود و هدف از مطالعه، آزمودن یک نظریه باشد (مهریان، ۱۳۹۴).

واحد تحلیل در این مطالعه، محتوای کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی است. جامعه آماری این تحقیق، کتب درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی شامل کتاب‌های درسی سال سوم، چهارم، پنجم و ششم دوره ابتدایی است که دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی در سال ۹۶-۹۷ تألیف و چاپ کرده است. در پژوهش حاضر، جامعه و نمونه یکی است؛

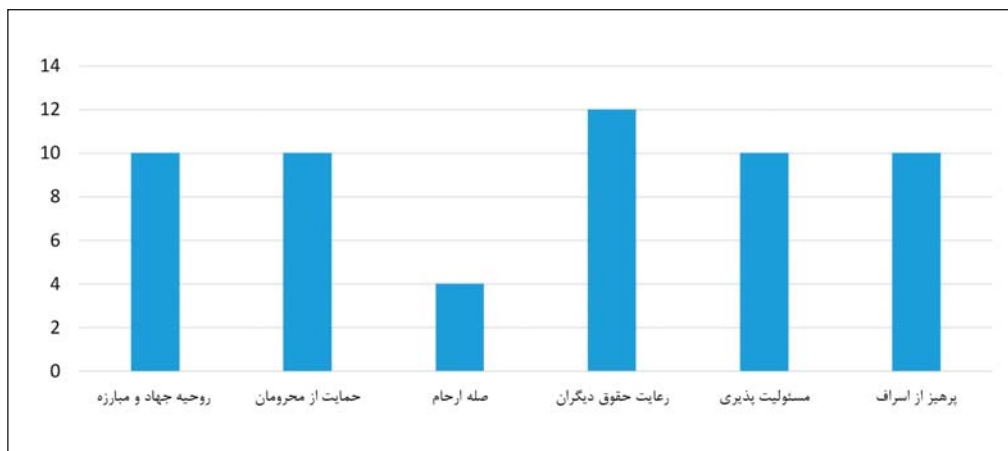
واحد ثبت در این پژوهش، کلمات، جملات، عبارات، پرسش و مضامینی هستند که در هنگام مرور کتب درسی، بررسی و استخراج و سپس شمارش شدند و تحلیل آنها به صورت محاسبه فراوانی و درصدگیری انجام گرفت. در این تحقیق، ابزار اساسی تحلیل محتوا، چک لیستی بود که محقق ساخته بود. برای بررسی روایی محتوایی و صوری، سیاهه‌ها در اختیار اساتید علوم تربیتی قرار گرفت و پس از دریافت نظرات آنان، تجدیدنظرها و تغییراتی به عمل آمد و فهرست نهایی تنظیم گردید. همچنین جهت تعیین پایایی ابزار تحقیق از روش بازآزمایی (آزمون-آزمون مجدد) استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

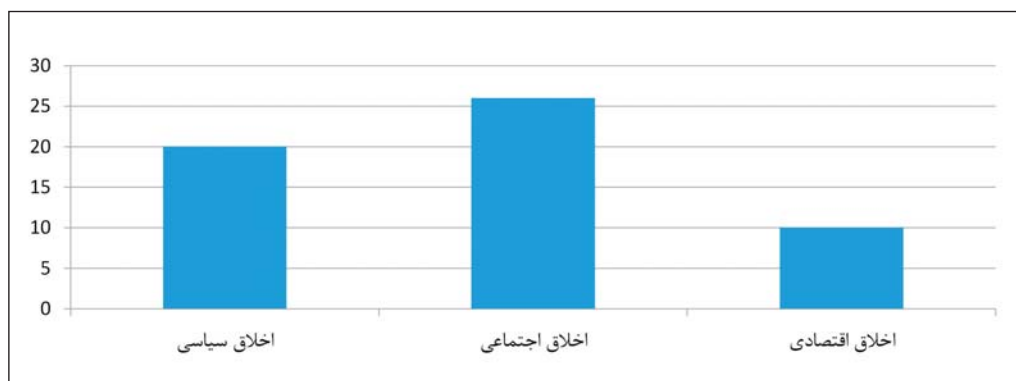
در این پژوهش سه درون‌مایه اصلی و شش درون‌مایه فرعی استخراج گردیده است. در جدول شماره ۱، درون‌مایه‌های اصلی و فرعی به همراه تعداد و درصد، به طور خلاصه نشان داده شده است. در واقع در این جدول، سه مقوله اخلاق سیاسی، اخلاق اجتماعی، و اخلاق اقتصادی با زیرمؤلفه‌هایشان، به تفکیک مقاطع تحصیلی، بررسی شده و فراوانی و درصد هر کدام ذکر شده است.

		درون‌مایه‌های فرعی				درون‌مایه اصلی	
		حمایت از محرومان		روحیه جهاد و مبارزه		اخلاق سیاسی	
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
		۱۰	۱۷/۸	۱۰	۱۷/۸	۲۰	۳۵/۷
		رعایت حقوق دیگران		صله ارحام		اخلاق اجتماعی	
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
		۱۰	۲۱/۴	۱۲	۷/۱	۲۶	۴۶/۴
				پرهیز از اسراف		اخلاق اقتصادی	
				فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
				۱۰	۱۷/۸	۱۰	۱۷/۸

جدول شماره ۱: درون‌مایه‌های اصلی و فرعی؛ تعداد و درصد آنها

نمودار شماره ۱: یافته‌های آماری مربوط به درون‌مایه‌های اصلی مؤلفه‌های اخلاقی

نمودار شماره ۲: یافته‌های آماری مربوط به درون‌مایه‌های فرعی مؤلفه‌های اخلاقی

بر این اساس، مضامین و درون‌مایه‌های اصلی مرتبط با مؤلفه‌های اخلاقی عبارت‌اند از:

۱. اخلاق سیاسی: سیاست در تاروپود زندگی انسان‌ها حضور چشمگیر دارد. در زندگی عملی نیز مباحث و مسائل سیاسی با سایر علوم، به‌ویژه علوم انسانی ارتباط و پیوند عمیقی دارد. درباره‌ی ارتباط سیاست و اخلاق، همواره بحث کرده‌اند؛ زیرا هر دو از شاخه‌های حکمت عملی‌اند که با بحث درباره‌ی ابعاد ظاهری و رفتاری انسان در پی سامان دادن به زندگی انسان و جامعه‌اند. وجود هر دو برای حیات جمعی انسان‌ها ضروری است. نه می‌توان در فقدان سیاست و سامان جمعی به شکوفایی اخلاق امید بست و نه نظم و ترتیب صحیح اجتماع،

با بی توجهی به اخلاق حاکمان و فرمانبرداران میسر است. به عبارتی، اعتقاد به پیوند اخلاق و سیاست بدین معناست که سنخ بایدها و نبایدهای حاکم بر رفتارهای سیاسی، باید و نباید اخلاقی باشد و قواعد اخلاقی در شکل بخشیدن و جهت دادن به تصمیم‌ها و رفتارهای سیاسی باید مد نظر قرار گیرد (فقیهی، ۱۳۹۵، ص ۴۹). در زیر به نمونه‌هایی از درون‌مایه‌های فرعی اخلاق سیاسی در کتب مطالعات اجتماعی اشاره می‌شود:

۱-۱. «در هشت سال دفاع مقدس، مردم ایران اجازه ندادند حتی یک وجب از خاک میهن در اشغال تجاوزگران باقی بماند» (مطالعات اجتماعی ششم، ص ۱۲۳).

۱-۲. «چه خوب است که افراد از حال یکدیگر باخبر باشند، به هم کمک کنند و با هم مهربان باشند» (مطالعات اجتماعی چهارم، ص ۲).

۲. اخلاق اجتماعی: پایبندی آحاد بشر به رفتار اخلاقی، آرمان همه پیامبران الهی، مصلحان اجتماعی و دست‌اندرکاران تربیت است. در این میان یکی از حوزه‌های مهم اخلاق که روابط اجتماعی انسان‌ها را با یکدیگر سامان می‌دهد اخلاق اجتماعی است. در واقع، پایبندی به اخلاق اجتماعی، انسان‌ها را وامی‌دارد که حقوق همدیگر را رعایت کنند. اخلاق اجتماعی، الگوی رفتار ارتباطی بین اشخاص مبتنی بر رعایت حقوق طرف دیگر است. لذا رفتارهایی که موجب تضییع حقوق طرف مقابل می‌شوند، غیر اخلاقی هستند (وجدانی، ۱۳۹۶، ص ۲۰۵). در زیر به نمونه‌هایی از درون‌مایه‌های فرعی اخلاق اجتماعی اشاره می‌شود:

۱-۲. «تعطیل بود و به خانه مادر بزرگ رفتیم» (مطالعات اجتماعی سوم، ص ۶).

۲-۲. «موقعی که اعضای خانواده در حال خواندن نماز، استراحت یا مطالعه هستند، صدای تلویزیون را بلند نکنیم» (مطالعات اجتماعی سوم، ص ۲۷).

۳. اخلاق اقتصادی: اخلاق اقتصادی، به آن دسته از ارزش‌های اخلاقی و معنوی گفته می‌شود که آثار اقتصادی دارند، خواه خود آن ارزش‌ها اقتصادی باشند یا نباشند. آموزه‌های اخلاقی اسلام بسیار فراوان‌اند و همه عرصه‌های اقتصاد را در بر می‌گیرند. قسمت عمده این آموزه‌ها منحصر به فرد هستند و با نظام ارزشی نظام‌های اقتصادی مطرح و به‌ویژه نظام سرمایه‌داری تفاوت اساسی دارند و علاوه بر اینکه اقتصاد را به درجه بالایی رشد و شکوفایی می‌رساند، با آن می‌توان قدم‌های بزرگی در راه کمالات انسانی برداشت (معصومی‌نیا، ۱۳۸۶، ص ۱۲۱). در ادامه به نمونه‌هایی از درون‌مایه‌های فرعی اخلاق اقتصادی اشاره می‌شود:

۱-۳. «زیاده روی (اسراف) نمی‌کنیم» (مطالعات اجتماعی سوم، ص ۳۶).

۲-۳. «دارم با ورق سفید دفترهای کهنه‌ام، دفتر یادداشت درست می‌کنم» (مطالعات اجتماعی سوم، ۳۷).

همان‌طور که در جدول شماره ۱ و نمودار شماره ۱ و ۲ نیز مشاهده می‌شود، آمارها بیانگر آن است که مؤلفه‌ای که در مقطع ابتدایی بیشترین میزان توجه به آن شده، مؤلفه «رعایت حقوق دیگران» با ۱۲ مورد از میان ۵۶ مورد و برابر با ۲۱,۴ درصد می‌باشد، و مؤلفه‌ای که کمترین میزان توجه به آن شده، مؤلفه «صله ارحام» با ۴ مورد از میان ۵۶ مورد و برابر با ۷,۱ درصد می‌باشد. این در حالی است که اهمیت صله رحم در اسلام به حدی است که می‌توان گفت از اولویت‌های مهم اسلامی است. بنابه آموزه‌های اسلام، هیچ راه نجاتی برای قاطع رحم وجود ندارد و برای صله کننده، مژده فراوان است. در اسلام، صله رحم وسیله فزونی رزق، عامل بسیار مؤثر در افزایش عمر، پاک کننده اعمال، آسان کننده سختی‌های مرگ، و موجب پاداش‌های فراوان آخرتی دانسته شده است. اسلام آدمی را موجودی فردمحور، تنها و جدای از جماعت نمی‌داند، بلکه او را به‌طور فطری اجتماعی می‌شناسد که باید در کنش‌های متقابل با دیگران، بخش مهمی از نیازهای خویش را برطرف سازد و به رشد و کمال دست یابد (تلخایی، ۱۳۹۵، ص ۲۱).

نتیجه‌گیری

هدف از این پژوهش، تحلیل کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی، بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های اخلاقی بود. نتایج نشان می‌دهد که از بین ۵۶ مؤلفه، به مؤلفه اخلاق اجتماعی بیشترین میزان توجه و به اخلاق اقتصادی کمترین میزان توجه شده است و درخصوص زیرمؤلفه‌ها مؤلفه «رعایت حقوق دیگران» با ۲۱,۴ درصد بیشترین میزان توجه و مؤلفه «صله ارحام» با ۷,۱ درصد کمترین میزان توجه را دارا می‌باشد. بررسی‌ها نشان داد که نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش افکاری (۱۳۹۶) تا حدودی همخوان، اما با پژوهش خدایار و همکاران (۱۳۹۲) ناهمخوان است. در مجموع می‌توان استنباط کرد که در کتب مطالعات اجتماعی به یک سری از مؤلفه‌های اخلاقی از جمله صله ارحام توجه مهمی نشده است که باید تمهیداتی در این زمینه اندیشیده شود؛ چراکه تألیف کتاب‌های درسی که در آنها به مؤلفه‌های اخلاقی بها داده شود ثمره‌ای جز نزدیک شدن جامعه به فرهنگ اسلامی و توسعه کشور نخواهد داشت و کم‌توجهی به این موضوع، اهمیت ندادن به سرمایه انسانی یک ملت است.

پیشنهادات

۱. نظر به این که در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی به مؤلفه‌های اخلاقی به میزان بسیار کمی اشاره شده است و نیز با توجه به اقتضائات آموزش و پرورش و نقش آن در تربیت و آموزش افراد، گروه‌های تألیف کتب مطالعات اجتماعی باید سعی کنند که مفاهیم اخلاقی را در خلال محتوای کتب بیشتر مورد توجه قرار دهند.
۲. مولفان می‌توانند با گنجانیدن مطالبی درباره مفاهیم اخلاقی در برخی از دروس دیگر همچون ریاضی، علوم و ... در رسالت خود برای انتقال ارزش‌ها از طریق کتب درسی موفق‌تر باشند.
۳. توصیه می‌شود که سازمان تدوین کتب درسی، مؤلفه‌های اخلاقی را به دلیل اهمیت بسیار آن، در قالب یک واحد درسی مستقل در فرایند آموزش در نظر بگیرند و دانش‌آموزان را به بهره‌گیری از این مفاهیم در زندگی ترغیب کند.
۴. در خصوص مؤلفه صله ارحام، با توجه به تأکید بسیار آیات و روایات، توصیه می‌شود که سازمان تدوین کتب درسی این بحث را نیز به عنوان یک واحد درسی در برنامه‌های درسی مدارس بگنجانند.
۵. بسیار ارزشمند است که پژوهشی مقایسه‌ای میان محتوای کتب درسی و محتوای کتب درسی سایر کشورهایی که در زمینه توجه به تربیت اخلاقی به ویژه صله ارحام، موفق عمل کرده‌اند انجام گیرد تا ضمن شناسایی اصول و ضوابط انتخاب محتوای مطلوب، بتوان تجارب این کشورها را در تدوین کتب مورد توجه قرار داد.
۶. دست‌اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند به کمک آموزش‌های ضمن خدمت، اهمیت پرداختن به مفاهیم اخلاقی را برای معلمان، دبیران و ... تشریح نمایند تا آنان در فرصت‌ها و مناسبت‌های گوناگون برای دانش‌آموزان مفاهیم اخلاقی را تبیین کنند، و در این راستا، می‌توان از پخش فیلم‌هایی با موضوعات اخلاقی برای فراگیران نیز بهره برد.
۷. میزان توجهی که در کتب درسی کنونی به مؤلفه‌های اخلاقی شده، به دلایلی همچون نگرش برنامه‌ریزان درسی، وجود مباحث متعدد برای درج در کتب درسی، محدودیت حجم کتاب‌های درسی، و تلقی کافی بودن فراوانی مؤلفه‌های اخلاقی در این کتاب‌ها، لازم است با بررسی‌های میدانی و استفاده از نظرات صاحب‌نظران حوزه برنامه‌ریزی درسی و معارف اسلامی، کافی بودن مباحث ارائه‌شده مورد بررسی دقیق‌تر قرار بگیرد.

منابع

* قرآن کریم

* نهج البلاغه

- ۱- ابراهیمیان، سید حسین، سید علی زاده گنجی، سید جواد، (۱۳۹۵)، «اهمیت و ضرورت توجه به اصول اخلاق در عصر کنونی»، بهشهر، انتشارات آفتاب.
- ۲- ابن مسکویه، احمد بن محمد، (۱۳۷۰)، «تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق»، قم، انتشارات بیدار.
- ۳- اسماعیلی یزدی، عباس، (۱۳۸۲)، «فرهنگ اخلاق»، قم، انتشارات مسجد جمکران.
- ۴- افکاری، فرشته، (۱۳۹۶)، «تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، مجله علوم تربیتی، ش ۲.
- ۵- امام جمعه، سید محمدرضا؛ بصیرت پور، محمدجواد، (۱۳۹۳)، «مقایسه عملکرد مدارس هوشمند و مدارس عادی بر خلاقیت دانش‌آموزان پسر سال اول دوره اول متوسطه شهر تهران»، مجله روان‌شناسی تربیتی، ش ۲۷.
- ۶- بشیر، حسن؛ واحد، زهرا؛ موسوی، سیده مهدیس، (۱۳۹۲)، «محتوای کتب درسی مدارس ایران از نظر میزان توجه به ارزش‌های اخلاقی»، مجله جامعه، فرهنگ و رسانه، مجلد ۳، ش ۹.
- ۷- جام‌خانه، کیوان، (۱۳۹۰)، «تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی: تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی بخوانیم»؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم تربیتی گرایش برنامه‌ریزی آموزشی، دانشگاه تبریز.
- ۸- جان‌بزرگی، مسعود؛ نوری، ناهید؛ آگاه هریس، مژگان، (۱۳۸۹)، «آموزش اخلاق، رفتار اجتماعی و قانون‌پذیری به کودکان»، تهران، انتشارات کتاب ارجمند.
- ۹- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۹)، «مبانی اخلاق در قرآن»، قم، مرکز نشر اسراء..
- ۱۰- حسنی، محمد، وجدانی، فاطمه، (۱۳۹۶)، «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی»، فصلنامه علمی پژوهشی تربیت اسلامی، س ۱۲، ش ۲۵.
- ۱۱- حقیقت، پریسا، (۱۳۹۵)، «بررسی تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمانی پایه چهارم بر اساس توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه مشهد.
- ۱۲- خدایار، نصرالله؛ قاسمی، فرشید؛ قلناش، عباس، (۱۳۹۲)، «بررسی میزان توجه به تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی (مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمانی) پایه ششم ابتدایی»، همایش تغییر در برنامه درسی دوره‌های آموزشی، ش ۲۳.
- ۱۳- درووا، روزه پل، (۱۳۹۵)، «گفتگو با مردم درباره اخلاق»، ترجمه مهدی ضرغامیان، تهران، آفرینگان.
- ۱۴- دهقانی، شهلا، بلندهمتان، کیوان، (۱۳۹۶)، «تربیت اخلاقی مبتنی بر ادبیات داستانی: تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره ابتدایی»، مجله ادبیات، ش ۱۰.
- ۱۵- دیلمی، احمد؛ آذربایجانی، مسعود، (۱۳۸۰)، «اخلاق اسلامی»، قم، نشر معارف.
- ۱۶- شکوهی، غلامحسین، (۱۳۷۷)، «تعلیم و تربیت و مراحل آن»، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی.

- ۱۷- علاقه‌بند، علی، (۱۳۹۷)، «مبانی نظری و اصول مدیریت آموزشی»، تهران، نشر روان.
- ۱۸- علوی، سیدحمیدرضا؛ حاج غلامرضای، مهناز، (۱۳۹۱)، «روش‌شناسی آموزش ارزش‌های اخلاقی و دینی»، مجله فرهنگ و علوم اسلامی، ش ۲.
- ۱۹- فاتحی‌زاده، مریم؛ نصر اصفهانی، احمدرضا و فتحی، فاطمه، (۱۳۸۲)، «بررسی کیفی عملکرد دبیرستان در ایجاد و پرورش مهارت‌های اجتماعی»، مجله روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه اصفهان، ش ۲۴.
- ۲۰- قندی، مهدی، (۱۳۹۰)، «اخلاق شهروندی به روایت قرآن و نهج البلاغه»، تهران، بنیاد نهج البلاغه.
- ۲۱- قورچیان، نادر، ملکی، حمید، خدیوی، اسدالله، (۱۳۸۳)، «طراحی و مهندسی برنامه‌دستی در هزاره سوم»، تهران، فراشناختی‌اندیشه.
- ۲۲- کدیور، پروین، (۱۳۹۵)، «روان‌شناسی اخلاق»، تهران، انتشارات آگه.
- ۲۳- کمالی، سولماز و همکاران، (۱۳۹۶)، «جایگاه تربیت اخلاقی در محتوای کتب درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی»، دومین کنگره بین‌المللی علوم انسانی، مطالعات فرهنگی، ش ۲۳.
- ۲۴- گروه پژوهش در مبانی برنامه‌ریزی درسی، (۱۳۹۱)، «تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی چند کشور جهان»، موسسه فرهنگی مدرسه برهان، تهران، انتشارات مدرسه.
- ۲۵- متقی‌زاده، عیسی، یعقوبی، حسن، (۱۳۹۵)، «بررسی میزان تأثیر آموزه‌های دینی کتاب دین و زندگی ۲ (سال دوم دبیرستان) از نظر دانش‌آموزان (دختر و پسر) شهرستان سبزوار»، مجله ۲، ش ۲۵.
- ۲۶- مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ق)، «بحار الانوار»، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- ۲۷- مطهری، مرتضی، (۱۳۷۴)، «فلسفه اخلاق»، تهران، انتشارات اسوه.
- ۲۸- مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۷۷)، «اخلاق در قرآن»، قم، مطبوعات هدف.
- ۲۹- میرباقری، ابراهیم، (۱۳۶۵)، «ترجمه مکارم الاخلاق»، تهران، فراهانی.
- ۳۰- میلر، جان، (۱۳۸۳)، «آموزش و پرورش و روح»، تهران، انتشارات فراشناختی‌اندیشه.
- ۳۱- نوریان، محمد، (۱۳۹۵)، «راهنمای عملی تحلیل محتوای کمی و کیفی کتاب‌های درسی دوره‌های ابتدایی»، تهران، شورا.
- ۳۲- ناطقی، غلامحسین، (۱۳۹۳)، «تربیت اخلاقی در سیره اهل بیت»، قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر مصطفی،
- ۳۳- نباتی، رضا، (۱۳۹۶)، «نقدانه‌ای بر کتاب محوری در نظام آموزشی ایران»، رشته علوم تربیتی، دانشگاه تهران.
- ۳۴- وجدانی، فاطمه، (۱۳۹۷)، «بررسی نسبت میان محبت به مردم و اخلاق اجتماعی در اسلام»، اخلاق اسلامی، شماره ۱.
- ۳۵- هاشمی، سید مهدی، (۱۳۹۳)، «این‌گونه باشیم»، کرمانشاه، اوقاف و امور خیریه.

REFERENCES

* The Holy Quran.

* Nahj Al-Balaghah.

1- Afkari, Fereshteh, "Content analysis of the sixth grade elementary social studies textbook from the perspective of attention to the components of moral education", *Journal of Educational Sciences*, No. 2, 1396.

2- Alaghband, Ali, Mabani Nazari va Usoul Modiriyyat Amouzeshi, Ravan Publishing, Tehran, 1397.

3- Alavi, Seyed Ahmad; Haj Gholamrezaei, Mahnaz, "Methodology of teaching moral and religious values", *Journal of Islamic Culture and Sciences*, No. 2, 1391.

4- Bashir, Hasan; Vahed, Zahra; Mousavi, Seyyedeh Mahdis, "Content of Iranian school textbooks in terms of attention to moral values", *Journal of Jameeh, Farhang and Resaneh*, Volume 3, Number 9, 1392.

5- Dehghani, Shahla, Bolandhemmatan, Keyvan, "Ethical Education Based on Fiction Literature: Content Analysis of Elementary School Textbooks", *Journal of Literature*, No. 10, 1396.

6- Deilami, Ahmad; Azarbayjani, Masoud, "Islamic Ethics", Maaref Publishing, Qom, 1380.

7- Drova, Roge Paul, "Conversation with People about Ethics", Translated by: Mehdi Zarghamian, Afarigan, Tehran, 1395.

8- Fatehizadeh, Maryam, Nasr Esfahani, Ahmad Reza and Fathi, Fatemeh, "Qualitative evaluation of high school performance in developing social skills", *Journal of psychology and educational sciences*, Esfahan university, No. 24, 1382.

9- Ghandi, Mahdi, "Akhlaq Shahrivandi be Revayet Quran va Nahj al-Balaghah", Nahj al-Balaghah Foundation, Tehran, 1390..

10- Ghorchian, Nader, Maleki, Hamid, Khadivi, Asadullah, "Curriculum Design and Engineering in the Third Millennium", Farashenakhti Andisheh, Tehran, 1383.

11- Haghghat, Parisa, "Study of content analysis of the fourth grade book "Heavenly Gifts" based on attention to the components of moral education", Master Thesis, Department of Educational Sciences and Psychology, University of Mashhad, 2016.

12- Hasani, Muhammad, Vejdani, Fatemeh, "Qualitative content analysis of social studies books in elementary school from the perspective of moral education", *Quarterly Journal of Islamic Education*, Year 12, No. 25, 1396.

13- Hashemi, Seyed Mehdi, "Ingooneh Bashim", Endowments and Charity Affairs, Kermanshah, 1393.

14- Ibn Miskavayh, Tahzib al-Akhlaq wa Tathir al-Araq, Bidar Publications, Qom, 1370.

15- Ibrahimian, Seyed Husayn, Seyed Alizeh Ganji, Seyed Javad, Ahammiyat va Zarourat Tavajjoh be Usoul Akhlaq dar Asr Konouni, Aftab Publications, Behshahr, 1395.

16- Imam Jumah, Seyed Muhammad Reza; Basiratpour, Muhammad javad, "Comparison of the performance of smart schools and normal schools on the creativity of male students in the first year of high school in Tehran", *Journal of Educational Psychology*, No. 27, 1393.

17- Ismaili Yazdi, Abbas, Farhang Akhlaq, Jamkaran Mosque Publications, Qom, 1382.

18- Jam Khaneh, Keyvan, Ethical training in elementary school: Content Analysis "Let's Read

- Persian", Master Thesis, Educational Sciences, Subfield of Planning, Tabriz University, 1390.
- 19- Jan Bozorgi, Masoud; Noori, Nahid; Agah Harris, Mojgan, Amoozesh Akhlaq Raftar Ejte-maei ve Qanoon Paziri beh Koodakan, Arjomand Book Publishing, Tehran, 1389.
- 20- Javadi Amoli, Abdollah, "Principles of Ethics in the Qur'an", Esra Publishing Center, Qom, 1389.
- 21- Kadivar, Parvin, "Psychology of Ethics", Agah Publications, Tehran, 1395.
- 22- Kamali, Solmaz, et al., "The place of moral education in the content of elementary school-book Heavenly Gifts", 2nd International Congress of Humanities, Cultural Studies, No. 23, 2017.
- 23- Khodayar, Nasrollah; Ghasemi, Farshid; Qiltash, Abbas, "Study of the level of attention to moral education in textbooks (social studies, Persian and book of Heavenly Gifts) in the sixth grade of elementary school", National Conference on Curriculum Change, No. 23, 1392.
- 24- Majlisi, Muhammad Baqir, Bihar al-Anwar, Dar Ihya al-Turath Al-Arabi, Beirut, 1403.
- 25- Makarem Shirazi, Naser, "Akhlaq dar Quran", Hadaf Press, Qom, 1377.
- 26- Miller, John. Education and Spirit, Andisheh Metacognitive Publications, Tehran, 1383.
- 27- Motahhari, Morteza, "Falsafe Akhlaq, Osvah Publications, Qom, 1374.
- 28- Mottaghizadeh, Isa, Yaghoubi, Hasan, "Study of the impact of religious teachings of the book Religion and Life 2 (Second Year of High School) from the perspective of students (boys and girls) in Sabzevar", Journal 2, No. 25, 2016.
- 29- Nabati, Reza, "A Critique of Book-Basedness in the Iranian Educational System", PhD Thesis, Department of Educational Sciences, University of Tehran, 1396.
- 30- Nateghi, Gholam Husayn, "Moral education in the biography of the Ahl al-Bayt", Al-Mustafa International Translation and Publishing Center, Qom, 1393.
- 31- Nourian, Muhammad, "Practical guide to quantitative and qualitative content analysis of elementary school textbooks", Shura Publishing, Tehran, 1395.
- 32- Research group on the basics of curriculum planning, "Ethical education in the formal education system of several countries in the world", Borhan School Cultural Institute, Madrasa Publications, Tehran, 2012.
- 33- Shokouhi, Gholamhossein, Talim va Tarbiyat va Marahele an, Astan Quds Razavi Publications, Mashhad, 1377.
- 34- Vejdani, Fatemeh, "Study of the relationship between love for people and social ethics in Islam", Journal of Islamic Ethics, No. 1, 1397.